

“YENİÇAĞIN NOSOFOBİSİ: COVID-19 SALGINI”

Cüneyt İNCE¹

ÖZET

Dünyayı etkisi altına aldığı gibi ülkemizde de etkisi uzun yıllar konuşulacak derecede ağır olan, insanlığı bir girdaba sokan, neredeyse dünya artık dönmüyor dediğimiz anları bize yaşatan ve insanı çaresiz bırakan Covid-19 salgını, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik olarak insanı derinden etkilemiştir. Teknoloji çağında bile bu kadar çaresiz kalınması, salgına karşı bireyleri daha da tedirgin etmiştir. Covid-19 salgını diğer hastalıklardan ayıran ve insanda korkuya neden olan en büyük özelliği ise bu salgının, insanı nasıl etkilediği, etkisinin ne kadar süreceği, nasıl ve ne şekilde bulaştığı, tedavisinin halen tam olarak bulunamamış olması gibi belirsizliklerdir. Bu belirsizlik tüm insanlığın korku, panik halinde hareket etmesine ve bireylerde nosofobiye sebep olmuştur. Bu korku ile duyduğu, gördüğü her şeye inanan insanların, evlerine hapsolmesi, yasakların hükümetlerce uzun süreli konulması, hem hükümetlerin hem de bireylerin kendi önlemlerini alması, korkuyu daha da arttırmış ve adeta nosofobi yeni çağa damgasını vurmuştur. Bu çalışmada Covid-19 salgının seyri, nosofobi ve doğru bildiğimiz yanlışlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Salgın, Nosofobi, Fobi.

THE NEW AGE OF NOSOPHOBIA: THE COVID-19 OUTBREAK

ABSTRACT

The covid-19 epidemic which has influenced the world, -its influence has been severe enough to be talked about for many years in our country as well- has put humanity into a vortex, has given us moments when we almost say that the world no longer rotates, has left people helpless and it has deeply affected people psychologically, sociologically and economically. Even in the age of technology, being so helpless has made individuals more nervous about the epidemic. The biggest feature that distinguishes the covid-19 epidemic from other diseases and causes fear in humans is the uncertainty such as how this epidemic affects a person, how long its effect will last, how it is transmitted, and its treatment has still not been fully found. This uncertainty has caused all humanity to act in a state of fear, panic and has caused nosophobia in individuals. The fact that people who believe in everything they hear and see with this fear are trapped in their homes, the long-term of bans by governments, the fact that both governments and individuals take their own measures has further increased the fear nosophobia and it has almost branded the contemporary age. In this study, the process of the Covid-19 epidemic, nosophobia and the mistakes we assume to be true will be discussed.

Key Words: COVID-19, Epidemic, Nosophobia, phobia

---

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, Orcid: 0000-0003-0732-5636 cuneytince@stu.aydin.edu.tr
Araştırma Makalesi/Research Article–Geliş Tarihi/Received:11/02/2021–Kabul Tarihi/Accepted: 23/04/2021

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından, COVID-19 salgını 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak tanımlanmıştır (DSÖ, 2020). Ülkemizde de Mart ayı itibariyle ekonomi, eğitim-öğretim, sosyal hayat ve kitle psikolojisi gibi birçok alanda etkisini göstermiştir. Süreç belirsizleştikçe de korku ve ruhsal yakınmalar daha da artmış, alışkanlıklar değişmiş ve çeşitli psikososyal zorluklarsa kaçınılmaz olmuştur (Koçak ve Harmancı, 2020). Dünya Sağlık Örgütünün açıklamaları, hükümetleri daha da tedirgin etmiş ve salgını kontrol altına almaya dönük önlemlerin daha da sıklaştırılmasına neden olmuştur. 65 yaş ve üzeri başta olmak üzere, hemen her yaş grubunda öldürücü etkisi sebebiyle 21. yüzyılın en önemli sağlık sorunu haline gelmiştir. Pandemi sürecinde ruhsal dengeyi korumak, psiko-sosyal zorluklarla baş edebilmek, giderek zorlaşmış ve bu belirsizlikler nosofobiye daha da tetikler olmuştur.

Salgına karşı tedbirleri arttırdıkça, ölüm haberleri çevremizden de geldikçe, daha fazla korku reaksiyonu gösterilmeye başlanmıştır. Önceki salgınların (Sars/ Mers) ardından kısa ve uzun vadede fobilerin, anksiyete bozukluklarının, intihar girişimlerinin, umutsuzluk gibi birçok psikolojik rahatsızlıkların baş gösterdiği tespit edilmiştir. Salgınla mücadelenin zor olmasının nedenlerini sıralayacak olursak burada sosyal izolasyon birinci sırada yer alacaktır. Salgın sürecinde Covid-19 virüsünün yarattığı belirsizlik, görünmeyen bir tehlikeyle savaşmamıza neden olurken, bulaş potansiyelinin ciddiyeti, tedavisinin olmaması, virüsle ilişkili ölüm oranlarının yüksekliği bu kaygıyı haklı çıkarmaktadır (Hızlı, Ünübol, Tutgun, Ünal, Tarhan, 2020).

Nosofobi (Hastalanma Korkusu) hastalık fobisi, “anksiyete bozuklukları içinde kategorize edilir ve hastanın ölümcül bir hastalıktan muzdarip veya gelişmesine neden olan şiddetli, gerçekdışı ve kontrol edilemeyen bir korkuya yada belirli bir hastalık geliştirme korkusu karakterize edilir (Apa, 2013).

Hastalıktan korkma ve her an hasta olacağını düşünmesi bireyde bu korkuyu arttırmış, bireyi daha da izole olmuş bir yaşama sevk etmiştir. Bu orantısız ve abartılı korku, bireyin alışveriş yapmasına, iş hayatına, eğitim-öğretim ve sosyal hayatına engel olmaktadır.

1. YÖNTEM

Araştırmamız literatür incelemesinin yapıldığı bir derleme çalışmasıdır. Derleme çalışması, mevcut çalışmaların fikir ve yaklaşımlarının özetlenmesine veya bunlardan bir sentez oluşturulmasına katkı sunmaktadır (Herdman, 2006). Bu çalışmada 2002-2020 yılları arasında yazılmış makale, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Belirlenen araştırma soruları çerçevesinde yürütülen sistematik derleme sürecinde 2000 ve 2020 yılları arasında yapılmış araştırmalar incelenmiştir. Belirlenen bu tarihler arasında yayınlamış 87 araştırma; Dergipark, Google Akademik, YÖKTEZ veri tabanlarından elde edilmiştir. Tarama yapılırken Türkçe aramada “pandemi”, “Covid-19”, “koronavirüs”, “nosofobi”, “fobi”, “sosyal psikoloji” anahtar kelimeleri kullanılarak 87 çalışmaya ulaşılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın genel amacı pandemi sürecinin bireylerde oluşturduğu psikososyal değişimi ve nosofobiyi araştırmaktır. Bu genel amaca ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

COVID-19 pandemisi nosofobinin oluşmasına etki etmiş midir?

COVID-19 pandemisi salgınının psikolojik başka hangi etkileri vardır?

COVID-19 pandemisi yeni çağda ne gibi psikolojik ve sosyolojik sorunlara neden olmaktadır?

3. NOSOFOBİ VE SALGIN

Dünya tarihi kitlelerin sel, kuraklık, deprem ve salgın hastalıklar ile baş ettiğine şahit olmuştur. İnsanlar hangi şart ve ortamda olursa olsun bunlar ile mücadele etmiş ve hayatını bir şekilde tekrar eskisi gibi ikame etme derdine girmiştir. Bu felaketlerin birçoğu o toplum için tarihin dönüm noktası olmuş ve toplumda telafisi zor görünen derin izler bırakmıştır (Çapcıoğlu, 2020). Yakın zamanda Endonezya'daki tsunami felaketi, ülkemizde yaşanan 1999 büyük Marmara depremi halen etkisini yaşayanlar üzerinde derinden hissettirmektedir.

Tarih sürecinde, kitlesel ölümlere sebep olan ve insanı derinden etkileyen çok sayıda bulaşıcı hastalık da yaşanmıştır (Aslan, 2020). Yalnız Corona virüs olarak adlandırılan Covid-19 salgını diğer salgınlardan ayıran bir çok yönü olduğu gibi en önemli yanı, insanı özgürlüklerinden mahrum bırakması ve bu mahrumiyetin ne zaman sonlanacağını bilinememesidir. İlk vakaların Mart 2020 itibari ile ülkemizde görünmesi ve insanların zamanını evlerinde geçirmesi, belirsizliğin giderek artması, bireylerde bir çok psikolojik sorunun da ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bunlar arasında kaygı bozukluğu ve anksiyete psikolojik rahatsızlıklar arasında başı çekmektedir (Çapcıoğlu, 2020).

Bu belirsizliğin getirmiş olduğu kaygı bozukluğu insana acaba ne zaman bana da virüs bulaşır, bulaşma sonrası iyileşememe korkusu aşılabilir ve her an ben de virüsü kapabilirim kaygısı giderek insanların daha da izole bir hayat yaşamasına neden olmuştur. Salgın sürecinde köy yaşamı, izole edilmiş ortam, bağ evleri gibi insanların birbirlerinden daha da uzaklaştığı yaşantılar özenilir hala gelmiştir. Buralara hızlı bir göç başlamıştır. İstanbul gibi metropollerde son 20 yılda nüfusun ilk defa düşüş göstermesi (yaklaşık 53 bin azalma) de bunun sonuçlarından biridir (TÜİK, 2021).

Korku, bireyin bir durum karşısında kendisini güçsüz ve çaresiz hissetmesi ve olayın kontrolünden çıkmasına ya da kontrol edememesi durumunda yaşadığı duygu durumudur (Bozkurt, 2014). “*Antik Yunan’da korku ise ‘olması gereken’ ve ‘patolojik olan’ olarak ikiye ayrılmıştır. Olması gereken korkulara Deos adı verilmiştir ve bu korkular; normal, bilinçli, zihinselleşmiş korkulardır. Patolojik korkulara ise Phobos (İng. phobia) denilmiştir. Fobi; kaçış olgusuyla birlikte yoğun ve akıl dışı bir korkudur. Normal korkular fizik beden için bir ‘alarm sistemi’ vazifesi görürler. Vücudun tehlikelere karşı savunma mekanizmasını oluşturmasına yardımcı olurlar. Heyecan derecesindedirler.*

Sınırlanabilirler ve denetlenebilirler. Hafif tesirlidir ve yaşam kalitesini düşürürler. Yaşam, bu korkuların çevresinde dönmektedir” (Tözün ve Babaoğlu, 2016).

Nosofobi ise kontrol edilemeyen ve insanın ölümcül bir hastalığa yakalanma korkusudur (Apa 2013). Bu korkular tamamen gerçek dışı korkulardır. Bu irrasyonel korkulara neden olan etmenlerin başında insanların çaresizce evinde bekliyor olması, aşı çalışmalarındaki belirsizlikler, hayatta kalsa bile ekonomik olarak büyük sıkıntılar içinde kalması, basın ve medyadaki virüsten ölenlerin gün gün servis edilmesi, virüs ile ilgili korku ütopyaları vb.. Buna benzer durumlar korkuları daha da arttırmaktadır. Korkular mutluluk, heyecan ve üzüntü gibi olağan duygulardır, yalnız yukarıda ifade edildiği gibi bireyin yaşadığı korku, olması gereken bir korku mu? Yoksa patolojik bir korku mu?

Sosyal bir varlık olan insanın bu derece izole olması, yalnız kalması, eski normları geride bırakması, sürecin belirsizlikleri bu korkuyu olması gereken korkunun ötesine taşımıştır. Yeni çağda en çok yakındığımız konuların başında yalnızlık gelirken, pandemi süreci bizi bu yalnızlığa sürüklemiştir (Mercan, Oyur, Alamur, Gül, Bengül, 2012).

4. PANDEMİNİN HAYATIMIZDAKİ YENİLİKLERİ

Salgınla birlikte hayata bakış açımız yeni bir boyut kazanmış; eğitim, sağlık, mesleki yaşantı, sosyal yaşantımız yeniden şekillenmiş, tahmin edilmesi zor bir süreç gelişmiştir. İşini, eşini, aile üyelerinden bazılarını kaybedenler, haftada 2 gün esnek çalışanlar, uzaktan eğitimler, izole olmuş bir sosyal yaşam vb. Okul koridorlarında ve bahçesinde cıvıl cıvıl koşuşturmalar yerini sessizliğe; aile içi sarılmalar ve selamlaşmalar yerini uzaktan el sallamalara; toplu taşıma vb. araçlarda yan yana oturanlardan birbirlerinden kaçan bireylere; AVM’lerin o şaşaalı kalabalık mekânları yerini kapalı dükkanlara; çarşı, pazar ve şehir meydanları yerini sokak kedilerine bıraktığı yeni bir çağ: Nosofobi Çağı. İnsanın insandan kaçtığı bu salgın, bireylerde birçok korkuya neden olmuş, bu hastalanma korkusu bireyleri farklı farklı önlemler almaya yöneltmiştir.

Salgın sürecinde eğitimin uzaktan yapılması çeşitli problemleri de beraberinde getirmiş, 20 yaş altı nesil adeta evlere hapsedilmiştir. Eğitim ve öğretim her bilim toplantısında gündem olmuş, ertelene ertelene uzaktan eğitim bir yıllık süreyi tamamlamıştır. Zan ve Zan’ın (2020) araştırmalarında da öğrenciler için derslerin uzaktan yürütülmesinin olumlu yönleri; “*uygun ve kullanışlı sistem, etkili öğrenme etkinlikleri, öğrencinin sorumluluk alması*” iken olumsuz yönleri; “*teknolojik problemler, kültürel ve bölgesel farklılıklar, ders değerlendirme ve puanlandırmadaki adaletsizlikler, derslerin plansız olarak işlenmesi, disipline olamama ve odaklanamama sorunu*dur” (Zan ve Zan, 2020). Türkiye’de yaklaşık 25 milyon öğrencinin eğitimi kesintiye uğramıştır. Sürecin ne kadar devam edeceği belirsizliği, eğitimde fırsat eşitsizliği, internet ve altyapı sorunları vb. etkenler öğrencilerin motivasyonunu düşürücü etkenlerden sadece birkaçıdır (Özalkan, 2021).

Salgın ile birlikte hayatımızda yeni davranış kalıpları yer almıştır. Bunlardan biri de selamlaşma şeklimizdir. Pandemiye önce yapılması insanı komik düşürecek olan bu selamlaşma, tokalaşmanın ve sarılmanın yerini alan “*yumruk yumruğa*” selamlaşmadır.

Bu selamlaşma şekli hızla yayılmış, sokaktaki bireylerden tutun devlet liderlerine kadar kullanılır hale gelmiştir. Sadece bu değil birçok alanda yeni davranış kalıpları hayatımızda yer almıştır. Eskiden misafir ağırlayan, komşusuna çay/kahve içmeye gidenler, kapılarına “Pandemiden dolayı misafir kabul etmiyoruz”, “Evde kronik hasta var misafir almıyoruz” vb yazılar yazarak komşuluk ilişkilerinin de bitme noktasına gelişini sadece seyreder olmuşlardır. Böyle bir durumun yaşanması toplumlar tarafından istenmiyor olsa da, bu durumun kabul edilir bir gerçek olduğu aşikârdır.

Salgının seyri, yeni mutasyon çeşitleri ile ilgili açıklamaları, aşırı gölgede barakmış; bireylerde daha da korkuya neden olmuştur. Bilimsel çalışma destekli haberlere göre COVID-19’un farklı tiplerde mutasyona uğramış olması, mutasyon çeşitlerinin giderek artış göstermesi, mutasyona uğrayan virüse karşı aşının etkisinin ne kadar olacağı kaygısını daha da arttırmıştır (Üstün ve Özçiftçi 2020).

Salgının dijitalleşmeye de etkisi kaçınılmazdır. Teknoloji çağında dijital banka, sanal alışveriş (e-ticaret), evde çalışma (online çalışma), webinerler ve sanal sınıf ortamları gibi kavramlar, pandemi sürecinde hayatımızda daha da yer alan bazı yeniliklerdir.

5. DOĞRU BİLİNEREN YANLIŞLAR

Hayatımıza yön veren yeni salgın, beraberinde kulaktan kulağa dolma, geçerliliği ve güvenilirliği olmayan haber ve paylaşımlar ile dolu sosyal medya paylaşımları ile dolup taşmakta. Haberin kaynağına bakmadan, güvenilirliği araştırılmadan bu bilgilere inanılmaktadır. Hatta gelişmiş ülkelerde bile salgına karşı alınan önlemler protesto edilir olmuştur. Gerek ülkelerin sağlık bakanlıkları gerekse Dünya Sağlık Örgütü yanlış bilgilerin yayılmaması adına çalışmalar başlatmıştır. Yeni ve tam olarak bilinmeyen bu virüs ile tanışan yeniçağ dünyası doğruyu yanlıştan ayırma noktasında zorlandığı kaçınılmaz bir durumdadır (Budak ve Korkmaz 2020).

Bu yanlışlardan bazıları:

- Virüsten korunmak mümkün değil,
- Sadece bazı besinler bizi virüsten koruyor,
- Ölü sayısı her ülkede milyonları bulacak,
- Maske takmak ya da takmamak önemli değil,
- Ölü sayısı gösterilen rakamlardan kat kat fazla,
- Aslında böyle bir virüs yok, normal bir grip,
- Sadece ellerimi yıkamam yeterli,
- Amaç eğitim-öğretimi bitirmek ve nitelikli bireylerin yetişmesini engellemek,
- Aşılı olursak toplu ölümler daha da artacak.

Bu ve buna benzer birçok paylaşım ve haber yayılmakta, insanların buna benzer haberlere inandığına şahit olmaktadır. Hemen hemen herkesin virüs hakkında fikir beyan ettiği, her bireyin farklı kaynakları delil olarak gösterdiği ütopik veriler insanların doğru ile yanlış ayırt etmesini daha da zorlaştırmaktadır. Yapılması gereken şeylerin başında haberin kaynağının sağlamlığına bakmak ve servis edilen her habere inanmamak gelmektedir. Ulusal ve uluslararası yapılan bilimsel çalışmalar; eleştirel, sorgulayıcı ve kaynağın sağlamlığına bakılarak bir süzgeçten geçirilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Birçok ülkeyi etkisi altına alan ve ülkemizde de sürekli dalgalanma gösteren Covid-19 salgını hayatımızın hemen her alanında kendisini göstermektedir. Burada bireye düşen görevler olduğu gibi, aileler, hükümetler ve medyaya büyük roller düşmektedir. COVID-19 pandemisi sosyal yaşamı, kitle psikolojisini, mesleki alanların işlevselliğini, turizmden eğitime, ekonomi, politika gibi pek çok farklı noktada etkisini hissettirmeye devam etmektedir. Özellikle sosyal medyada sık sık dile getirilen “COVID-19 pandemisinden sonra artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı” ifadesi bu salgının bizde ne kadar derin izler bıraktığını bir kez daha göstermektedir (Üstün ve Özçiftçi, 2020).

Anne ve babalar kendi medya seçimleri ile çocuklarına iyi bir örnek olmalı, ev ortamında özellikle bu süreçte birlikte oynanabilecek oyunlar, etkinlikler, kitap okuma yapılmalıdır. Zamanı birlikte geçirerek, çocuklarla daha kaliteli ve verimli zaman geçirilmeli, çocukların ekran karşısında saatler geçirmesine, virüs ile ilgili haberler (ölüm, yayılma hızı vb.) ile sürekli muhatap olmasına engel olunmalıdır. Medya sahiplerinin reyting uğruna ekrana yansıttıkları kitlesel ölüm, salgının seyri gibi haberler de hükümetlerce denetlenmeli, toplumu derinden etkileyen, bireylerde travmaya neden olacak yayınlara fırsat verilmemelidir (Sarman, Tuncay, Sarman, 2020). Sosyal medyadaki bir haberin dakikalar içinde milyonlara ulaştığı bir çağda, hükümetlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu ve buna benzer etmenlerin önüne geçildiğinde, korku ve panik ortamının oluşmasına bir nebze de olsa engel olunmuş olunacaktır.

Sağlık sisteminin her vakayı tespit edebilecek seviyeye gelmesi, temaslıların anbean izlenebilmesi, toplu yaşam alanlarında (cezaevleri, huzurevleri vb) salgın riskinin minimize edilmesi, ulusal ve uluslararası seyahatlerin son derece titizlikle yapılması, toplumu psikolojik, sosyolojik, ekonomik olarak rahatlatacak önlemlerin alınması ve takibi, toplum sağlığı açısından yapılması önem arz etmektedir (Varol ve Tokuç, 2020). Yeni nesiller yıllar sonra yeni çağa damgasını vuran bu salgın sürecini kitaplardan okuyarak değerlendirirken, bizler yeni normlara uymaya, bir çocuğun hayatı sıfırdan keşfi gibi bu süreci yeniden öğrenmeye devam ediyor olacağız.

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 5th ed. Arlington, VA: American Psychiatric Association; 2013.

- ASLAN, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve Covid-19. Göller Bölgesi Ekonomi ve Kültür Dergisi, 8, 35-41.
- BUDAK, F. , Korkmaz, Ş. (2020). Covid-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: türkiye örneği. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi , (1) , 62-79.
- BOZKURT F. (2014) Sözlüklerdeki temel duygu kavramlarının yeniden tanımlanması: Bir yöntem önerisi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi. 2014;21(1):25-34.
- ÇAPCIOĞLU, İ. (2020). Pandemi Süreciyle “Başa Çıkma”ya Yönelik Stratejiler. Dini Araştırmalar , 23 (57) , 271-274.
- HERDMAN, E. A. (2006). Derleme makale yazımında, konferans ve bildiri sunumu hazırlamada pratik bilgiler (Çev. Z. Dörtbudak), Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 3(1), 2-4.
- HIZLI, G., Ünübol, H., Tutgun-ünal, A., Tarhan, N. (2020). Salgın Hastalık Kaygı Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Cilt: 12 Sayı: Ek 1 (Araştırma Sayısı), 1-1.
- KAPTAN, S. (1998). Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.
- KOÇAK, Z., Harmancı, H. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde ailede ruh sağlığı. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, (5), 183-207.
- MERCAN, N., Oyur, E., Alamur, B., Gül, S., Bengül, S. (2012). İşyeri yalnızlığı ve sosyal fobi arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4 (1), 213-226.
- ÖZALKAN, G. (2021). Uzaktan Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme: Pandemi Sürecinde Sosyal Bilimler Eğitimini Yeniden Düşünmek. International Journal of Economics Administrative and Social Sciences, Sosyal Bilimler Eğitiminde Yenilikçi Yaklaşımlar Özel Sayısı, 18-26.
- SARMAN, A., Tuncay, S., Sarman, E. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Medyanın 3-18 Yaş Arasındaki Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Psikolojik Etkisinin Önlenmesi. Van Sağlık Bilimleri Dergisi, COVID-19 Özel Sayı, 69-75.
- TÖZÜN, M., Babaoğlu, A. (2016). Phobias and healthy lifestyle behaviors: a public health perspective. Family Practice and Palliative Care, 1 (1), 24-26.
- ÜSTÜN, Ç , Özçiftçi, S . (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması . Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences , Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi (COVID 19 Özel Sayısı) , 142-153 .
- VAROL, G , Tokuç, B . (2020). Halk Sağlığı Boyutuyla Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Değerlendirmesi . Namık Kemal Tıp Dergisi , 8 (3) , 579-594 .
- ZAN, N., & Zan, B. U. (2020). Koronavirüs ile acil durumda eğitim: Türkiye’nin farklı bölgelerinden uzaktan eğitim sistemine dahil olan edebiyat fakültesi öğrencilerine genel bakış. Turkish Studies, 15(4), 1367-1394.

İnternet Kaynakça

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210&dil=1> (Erişim: 08/02/2021).